

РОЛЬ І МІСЦЕ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ВІЙСЬКОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

ROLE AND PLACE OF THE SBI IN THE SYSTEM OF ENTITIES RESPONSIBLE FOR PREVENTING MILITARY CRIMINAL OFFENSES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Кропивницький О.М., аспірант

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0002-4445-6117

В статті досліджено роль і місце ДБР в системі суб'єктів запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державне Бюро розслідувань» ДБР вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України».

Констатовано, що нехтування кримінологічними знаннями щодо запобігання злочинності неминуче призводить до загострення криміногенної ситуації в державі, яскравим прикладом чого стало стрімке зростання протягом 2024 р. кількості зареєстрованих військових кримінальних правопорушень, що перевищило загальні показники військової злочинності за всі попередні 10 років разом взятих.

Доведено необхідність створення у складі ДБР не лише окремого структурного підрозділу, діяльність якого спрямована на узагальнення інформації щодо виявлених, припинених, розкритих та розслідуваних військових кримінальних правопорушень, а й кримінологічних підрозділів.

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, злочинність, запобігання, протидія, суб'єкт запобігання злочинності, військова злочинність, військові кримінальні правопорушення, воєнний стан в Україні.

The article examines the role and place of the SBI in the system of entities responsible for preventing military criminal offenses under martial law in Ukraine.

Pursuant to Article 5 of the Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation", the SBI is tasked with preventing, detecting, stopping, solving and investigating

1) crimes committed by officials holding particularly responsible positions in accordance with part one of Article 9 of the Law of Ukraine "On Civil Service", persons whose positions are classified as the first to third categories of civil service positions, judges and law enforcement officers, except when these crimes fall under the jurisdiction of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine

2) crimes committed by officials of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Deputy Prosecutor General - Head of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office or other prosecutors of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office, except when the pre-trial investigation of these crimes is under the jurisdiction of detectives of the internal control unit of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine;

3) crimes against the established procedure of military service (war crimes), except for crimes under Article 422 of the Criminal Code of Ukraine". Key words: military crime, criminal offenses against the established order of military service, military criminal offenses, statistics of military crime, martial law.

It is stated that neglect of criminological knowledge on crime prevention inevitably leads to an aggravation of the crime situation in the State, a vivid example of which was the rapid increase in the number of registered military criminal offenses in 2024, which exceeded the total military crime rates for all the previous 10 years combined.

The authors prove the need to create within the SBI not only a separate structural unit aimed at summarizing information on detected, stopped, solved and investigated military criminal offenses, but also criminological units.

Key words: State Bureau of Investigation, crime, prevention, counteraction, subject of crime prevention, war crime, military criminal offenses, martial law in Ukraine.

Постановка проблеми. Військово-політична ситуація пов'язана із повномасштабним вторгненням з РФ та інших підконтрольних їй військових формувань на територію України, і як наслідок введений 24.02.2022 року Указом Президента України № 64/2022 воєнний стан не лише вплинули на криміногенну ситуацію в державі, а й значно розширили коло проблемних питань кримінологічної науки та практики запобігання злочинності.

Одним із основних суб'єктів що виконує запобіжну функцію щодо військових кримінальних правопорушень в Україні, є Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) (ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII[1]), основним із завдань якого в т.ч.

є «запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених ст. 422 КК України» [2].

Аналіз останніх публікацій. За період Української незалежної проблематика запобігання злочинності присвятили свої наукові праці такі вітчизняні учені як: В. В. Бабаніна, А. М. Бабенко, В. М. Білоконев, І. Г. Богатирьов, П. П. Богуцький, І. В. Боднар, В. В. Бондарев, Бугаєв В.О., М. Б. Головка, В. К. Гришук, В. С. Давиденко, Н.А. Дмитренко, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, Д. В. Казначєва, В. І. Касинюк, В. А. Клименко, Корнієнко М.В., І. М. Коропат-

нік, Я. С. Кулькіна, Ю. Б. Курилюк, І. І. Митрофанов, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, А. С. Овчаренко, М. І. Панов, О. Р. Полегенька, В. П. Попович, А. О. Рєва, О. М. Сарнавський, О. В. Столярський, В. М. Стратонов, Є. Л. Стрельцов, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, І. О. Харь, Г. І. Чангулі, В. В. Шаблістий, О. О. Шкута та ін.

Мета статті. Дослідження ролі і місця Державного бюро розслідувань в системі суб'єктів запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. За своїм правовим статусом ДБР відноситься до державних правоохоронних органів із спеціальним статусом особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності (ст. 4 Закону).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державне Бюро розслідувань» ДБР вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої - третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора - керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України [1].

Вирішення поставлених завдань ДБР реалізує через надані законодавцем повноваження. Проведений їх системний аналіз дозволив зробити наступні висновки:

1. Більшість встановлених Законом [1] повноважень окреслюють компетенцію ДБР, як органу досудового розслідування та визначають його права і обов'язки у процесі запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень віднесених ст. 5 Закону [1] до підслідності ДБР. Відповідно до ст. 6 Закону [1], ДБР в межах власної компетенції «здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, вживає заходів до їх усунення; припиняє і розкриває кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено до компетенції ДБР; здійснює оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР, на підставах та в порядку, встановлених законом; здійснює розшук осіб, які переховуються від слідства та суду за кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено до підслідності ДБР; використовує гласних і негласних штатних та позаштатних працівників на підставах та в порядку, встановлених законом, дотримуючись умов добровільності і конфіденційності цих відносин, матеріально і морально заохочує осіб, які надають допомогу в запобіганні, виявленні, припиненні і розслідуванні кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР; розробляє і затверджує методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; вживає заходів щодо відшкодування завданих державі

збитків і шкоди, забезпечує можливості для конфіскації коштів та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, у порядку, визначеному законодавством; вживає заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості у порядку та в межах компетенції, визначених законодавством; виключно з метою здійснення своїх повноважень має доступ як користувач до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України, самостійно створює інформаційні системи та веде оперативний облік в обсязі і порядку, що визначаються завданнями, покладеними на ДБР, із дотриманням законодавства про захист персональних даних та ін. [1] [9, с. 188]

2. Окремі повноваження визначають участь ДБР як одного з суб'єктів формування державної політики у сфері запобігання злочинності та міжнародному співробітництву у даній сфері. Зокрема, ДБР реалізовує наступні повноваження: «бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, вносить відповідні пропозиції на розгляд КМ України; вживає заходів для повернення в Україну з-за кордону коштів та іншого майна, одержаних внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР; розробляє пропозиції до проектів міжнародних договорів України та забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України; здійснює співробітництво з поліцейськими та іншими відповідними органами іноземних держав відповідно до законів та міжнародних договорів України» [1].

3. Окрему групу повноважень складають ті що безпосередньо пов'язані з роботою персоналу ДБР: «організовує забезпечення особистої безпеки осіб рядового і начальницького складу, державних службовців ДБР та інших визначених законом осіб, а також захист осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від протиправних посягань; забезпечує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників ДБР, бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців у відповідних сферах; здійснює виконання запитів про надання правової допомоги, які надійшли від компетентних органів іноземних держав; забезпечує відповідно до законодавства додержання режиму захищеної законом таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, а також визначеного законом порядку оприлюднення та надання доступу до публічної інформації; звітує про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, та інформує суспільство про результати своєї роботи» [1].

Також, ДБР здійснює інші повноваження передбачені Законом (ст. 6 Закону) [1].

В контексті наведеного вище, Н. Р. Носевич підкреслює, що як суб'єкт запобігання злочинності «ДБР має спеціальні повноваження, які відрізняють його від інших: здійснює безпосереднє управління і координацію окремими напрямками запобігання злочинності; виявляє та пізнає об'єкт запобіжного впливу, інформує про них інших суб'єктів; виконує запобіжні заходи щодо випередження, обмеження, усунення криміногенних явищ та процесів, захисту соціальних благ і особи; реалізує заходи щодо відвернення і припинення злочинів і злочинності» [3].

Перший очільник ДБР Р.М. Труба справедливо зазначає, що переважна більшість повноважень в сфері досудового слідства ДБР було передано від органів прокуратури [4, с. 170], військової прокуратури, МВС України, СБУ та НАБУ. Зазначені повноваження перебувають у межах його компетенції та спрямовані на запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування злочинів, які вчиняються вищими посадовими особами, службовими особами НАБУ, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або військовими [5, с. 235].

Підтримуючи позицію поіменованого вище вченого та практика, варто зазначити, що незважаючи на основне завдання ДБР щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, перелік яких наведено у ст. 5 Закону [1], до основної підслідності ДБР законодавцем було також віднесено і «кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень), крім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 422 КК України» [1], що стало досить своєчасним, так як припало на період дії ООС, і набуло ще більшої актуальності в умовах воєнного стану в Україні.

Окремо варто відмітити, що у своїй переважній більшості перелік повноважень, Національної поліції України (далі - НПУ) збігається з повноваженнями ДБР, наприклад провадження досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності та здійснення оперативного-розшуку діяльність відповідно до закону. У даному контексті ми поділяємо точку зору В.Б. Деревянко з приводу того, що «відмінність компетенції проявляється у здійсненні НПУ досудового розслідування кримінальних правопорушень, скоєних різними особами, а ДБР розслідує кримінальні правопорушення, які вчиняються вищими посадовими особами, службовими особами НАБУ чи САП або військовослужбовцями» [5, с. 81].

Питання злочинності останніх в умовах воєнного стану в Україні набуло надзвичайної актуальності, у зв'язку з чим з'ясування правового статусу ДБР, у межах предмету нашого наукового дослідження, в контексті реалізації саме його запобіжної функції щодо військових кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану в Україні, було б немовним без проведеного нами статистичного дослідження.

Проаналізовані статистичні дані засвідчили що протягом 2022 р. в Україні було зареєстровано 13 197 військових кримінальних правопорушень, а в провадженні ДБР перебувало 21 399 кримінальних правопорушень, з них – 13 583 (63,5%) склали кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби [11, с. 76].

У 2023 р. отримали своє відображення в офіційній статистиці 28 666 зареєстрованих військових кримінальних правопорушень. З 37 823 кримінальних правопорушень, що перебувало в провадженні ДБР 74,8% (28 285) склали військові кримінальні правопорушення.

Проаналізовані статистичні дані засвідчили, що хоча у 2023 р. загальна кількість кримінальних справ, які перебували у провадженні ДБР і зросла на 43,4% (37 823) в порівнянні з попереднім роком (13 583 у 2022 р.), кількість зареєстрованих кримінальних проваджень по військовим кримінальним правопорушенням зросла більше ніж у 2 рази (28 285), що ще раз підкреслює основоположне місце ДБР в системі суб'єктів запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні.

Значне зростання показників військової злочинності припав на 2024 р. (93 900), у зв'язку з чим загальна кіль-

кість військових кримінальних правопорушень у провадженнях, досудове розслідування у яких здійснювалось ДБР склала – 62 505/70% (89 194) усіх кримінальних справ ДБР [10, с. 18].

Як бачимо за 3 роки діяльності ДБР в умовах воєнного стану в Україні кількість проваджень зросла майже у 2,5 разів, у зв'язку з чим ефективне вирішення поставлених завдань щодо запобігання військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану в Україні являється неможливим без належного кадрового забезпечення [10, с. 19].

Незважаючи на те що Законом України «Про Державне бюро розслідувань» № 794-VIII і передбачено створення та функціонування навчальних закладів та науково-дослідних установ (ст. 9 Закону) [1], сьогодні діяльність ДБР у цьому напрямку обмежено лише співпрацею з навчальними закладами, щодо «налагодження взаємодії задля розвитку професійної підготовки, юридичної освіти і науки, запровадження нових методик діяльності правоохоронного органу» [6].

Підтримуючи наукову позицію В.М. Дрьоміна, ми переконані, що в системі ДБР, на виконання кримінологічних завдань, які окреслені у Законі [1], повинні бути створені кримінологічні підрозділи і введені посади кримінологів [7, с. 379].

У 2018 р. Н.Р. Носевичем було наголошено на необхідності включення до складу територіальних управлінь ДБР кримінологів, необхідності відповідної підготовки співробітників ДБР за кримінологічним напрямом, створення кримінологічного центру центрального апарату ДБР та ін. [3].

В.А. Головчук, вивчаючи «Запобігання державним бюро розслідувань злочинам, віднесеним до його компетенції», наголошує, що «...у забезпеченні реалізації мети та завдань із запобігання кримінальним правопорушенням, віднесених до компетенції ДБР, необхідним є створення у складі ДБР окремого структурного підрозділу, який узагальнював би інформацію щодо виявлених, припинених, розкритих та розслідуваних кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції, практики розгляду зазначених кримінальних проваджень судами та стан виконання вироків у вказаних справах, динаміку кримінальних правопорушень, віднесених до компетенції ДБР тощо» [8, с. 392-393].

Висновки.

На підставі викладеного, можемо справедливо констатувати, що нехтування кримінологічними знаннями щодо запобігання злочинності неминує призводити до загострення криміногенної ситуації в державі, яскравим прикладом чого стало стрімке зростання протягом 2024 р. кількості зареєстрованих військових кримінальних правопорушень, що перевищило загальні показники військової злочинності за всі попередні 10 років разом взятих.

Доведено необхідність створення у складі ДБР не лише окремого структурного підрозділу, діяльність якого спрямована на узагальнення інформації щодо виявлених, припинених, розкритих та розслідуваних військових кримінальних правопорушень, а й кримінологічних підрозділів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Державне бюро розслідувань Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
2. Кримінальний кодекс України : Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
3. Носевич Н. Р. Державне бюро розслідувань як суб'єкт протидії злочинності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2019. 231 с.
4. Звоненко О.Р. Створення Державного бюро розслідувань (проблемні питання) : збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 73-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, 25 квітня 2017 р., м. Одеса. Секція економічних і правових наук ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, ЕПФ ; відп. ред. А.В. Смітюх. Одеса : Фенікс, 2017. С. 170–172.
5. Труба Р.М. «Компетенція Державного бюро розслідувань України». *Адміністративне право і процес*. 2019 № 11 С. 234-239.

6. ДБР та Університет імені Тараса Шевченка співпрацюватимуть в освітній і науково-практичній сферах URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-ta-universitet-im.-tarasa-shevchenka-spiivpracyuvatimut-v-osvitnih-i-naukovo-praktichnih-sferah> (дата звернення: 16.12.2024).
7. Дрьомін В.М. Кримінологічні функції та кримінологічна діяльність ДБР. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р., м. Одеса / редкол.: Г. О. Ульянова (голова) [та ін.]. Одеса: Юридична література, 2018. С. 375-379.
8. Головчук В. А. Запобігання державним бюро розслідувань злочинам, віднесеним до його компетенції. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16 червня 2018 р., м. Одеса / редкол.: Г. О. Ульянова (голова) [та ін.]. Одеса: Юридична література, 2018. С. 390-393.
9. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
10. Shkuta, Oleh, Tarasenko, Oleksandr, Shvets, Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6-21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920
11. Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions (Злочини у військовій сфері: причини та умови). *European Reforms Bulletin* №2, 2020. с. 74-77. <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>